

**Merzifon'da Bir Doğa Tarihi Müzesi:
Merzifon'un Geçmişteki Doğası**

A Natural History Museum in Merzifon: The Past Nature of Merzifon

**ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ**

Süeda PELİT¹

Zehra GÖKSEL¹

Çiğdem AKKANAT^{1*}

¹Merzifon Atatürk Bilim ve Sanat Merkezi, Amasya / Türkiye

¹Merzifon Science and Art Center, Amasya / Turkey

*cakkanat@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8549-9474

ORCID: 0000-0001-8895-4498

ORCID: 0000-0002-6797-6740

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

08.04.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted

17.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published

Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık - Haziran / December - June

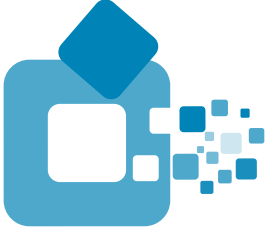
ATIF / CITE as

Pelit, S., Göksel, Z., Akkanat, Ç. (2020). "Merzifon'da Bir Doğa Tarihi Müzesi: Merzifon'un Geçmişteki Doğası" / "A Natural History Museum in Merzifon: The Past Nature of Merzifon". bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 3 (2): 5-15. doi: 10.37215/bilar.715661

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

Merzifon'da Bir Doğa Tarihi Müzesi: Merzifon'un Geçmişteki Doğası

A Natural History Museum in Merzifon: The Past Nature of Merzifon

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Doğa tarihi müzeleri doğanın gizli tanıklığını yapan, canlılarla birlikte jeolojik çeşitli oluşumlara da yer verilen ve halka doğayı tanıtmayı amaçlayan müzelerdir. Osmanlı'da da dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi bir takım doğa tarihi müzeleri kurulmuştur. Bunlardan önemli bir tanesi ise Merzifon Anadolu Koleji bünyesinde faaliyete geçirilen doğa tarihi müzesidir. Önemli müzecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü bu müzenin küratörü Ohannes Agop Manisacıyan (J. J. Manissadjian); British Museum gibi önemli müzelerle olduğu kadar uluslararası alanda çalışmaları ile öne çıkmış bilim insanları ile de yardımlaşarak bu müzenin hem kurulmasını hem de uzun yıllar idamesini sağlamıştır. Her gün yüzlerce kişinin ziyaret ettiği bu müze, Anadolu'da yerel bir aydınlanma sağlamış ve müze binasında halka yönelik gerçekleştirilen konferanslarla bilimin halka ulaştırılması sağlanmıştır. Merzifon Anadolu Koleji kapatıldığında ise büyük emekle bir araya getirilen müze içeriği, Anadolu'da farklı yerlere dağılmıştır. Koleksiyonun önemli bir kısmı Tarsus Amerikan Kolejine bağışlanmıştır. Merzifon'da bırakılan doldurulmuş hayvan örnekleri günümüze ulaşmazken, Tarsus Amerikan Kolejine gönderilen örneklerin bir kısmının varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu çalışmada müzenin tarihsel gelişimi ele alınmış; Merzifon ilçesinden Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinde hangi doğal numunelerin sergilendiği müze kataloğu incelenip Türkçeye çevrilerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Merzifon'un müze kapanana kadarki doğal içeriklerden kuş örnekleri ve memeliler bakımından oldukça zengin olduğu, Tebeşir Dönemi'ne (Kretase) ait fosil örneklerinin ise Merzifon'da da bulunduğu gibi bilgiler gün ışığına kavuşturulmuştur. Müze ile ilgili Merzifon'da QR kodlar oluşturulmuş ve sunum çalışmaları ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Bu çalışmanın benzer numuneler yeniden toplanarak oluşturulabilecek bir doğa tarihi müzesinin önünü açması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu Koleji , Doğa tarihi, Merzifon, Müze.

ABSTRACT

Natural history museums are the hidden witnesses of nature which aims to introduce nature along with geological formations and living things. As such in other countries of the world, natural history museums had been established in the Ottoman Empire. One of them is the natural history museum, which was opened within the Merzifon Anatolian College. The curator of this museum, where important museum activities were carried out, was Ohannes Agop Manisacıyan (J. J. Manissadjian); By helping with important museums such as the British Museum as well as scientists who have come to the forefront with their studies in the international arena, he ensured that this museum was established and maintained for many years. This museum, which is visited by hundreds of people every day, has provided a local enlightenment in Anatolia and it has been ensured that science reaches the public with conferences held for the public in the museum building. When Merzifon Anatolian College was closed, the content of the museum, which was brought together with great effort, was distributed to different places in Anatolia. An important part of the collection was donated to the Tarsus American College. While the stuffed animals that were left in Merzifon could not reach the present day, a good part of the samples that were sent to Tarsus American College are still available. In this study, historical development of the museum was investigated; museum catalogue was translated into Turkish in order to reveal the natural artifacts that were obtained from Merzifon. It was revealed that until the museum closed, Merzifon was rich with birds and mammals; fossils from Cretaceous period were also found at Merzifon. Briefings about the museum were given with QR codes and presentations at Merzifon. It is expected that this study could pave the way for a natural history museum which could be established with similar objects once again.

Keywords: Anatolia College, Natural history, Merzifon, Museum.

1. GİRİŞ

Bitki, hayvan ve bunların fosillerinin yanı sıra jeolojik oluşumların da saklandığı ve sergilendiği müzelere doğa tarihi müzeleri denir. Doğal varlıkları korumak, bilimsel çalışmalar yapmak, halka doğa bilinci kazandıracak konferanslar düzenlemek doğa tarihi müzelerinin başlıca görevlerindedir. Doğa tarihi müzelerinde farklı alanlardan bilim insanları ile çalışmakta; doğal miras, endemik bitkiler ve farklı jeolojik oluşumların kayda geçirilmekte ve bu müzelerde çalışan bu görevliler belirli aralıklarla halka yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yapmaktadır (Demirsoy 1996, İnan 2008). Doğa tarihi müzeleri genel olarak yerel koleksiyonlardan oluşur ancak önemli kalıntıların daha iyi korunumu ve daha fazla kişiye sergilenbilmesi gibi nedenlerle daha büyük müzelere gönderildiği de görülmektedir. Ayrıca doğa tarihi müzeleri farklı ülkelerden gelen koleksiyonları da barındırabilir (Aytek 2019).

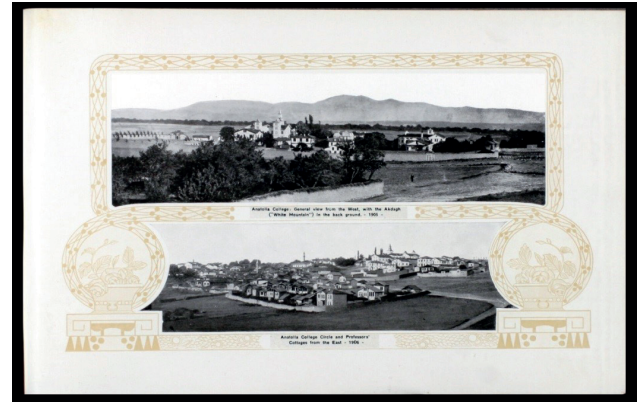
19. yüzyıldan günümüze kadar dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok doğa tarihi müzesinin kurulduğu görülmektedir. Geçmişte doğa tarihi müzelerinin kurulduğu ülkelerden biri de Osmanlı'dır (İleri ve Selçuk 2019). Bu çalışmada Osmanlı'da bulunan doğa tarihi müzeleri arasından Merzifon Anadolu Amerikan Koleji Doğa Tarihi Müzesi temele alınmıştır. Çalışma kapsamında Merzifon Anadolu Amerikan Koleji, doğa tarihi müzesi kurucusu Ohannes Agop Manisacıyan (Johannes Jacob Manissadjian) ve müze envanteri hakkında bilgi verilecek; envanterde Merzifon ve çevresinin doğa tarihi üzerine ipuçları gün ışığına çıkarılacaktır. Elde edilen bulgular, Merzifon ilçesinin doğa tarihi ile ilgili bilinçlenmesinde kullanılmak üzere farkındalık oluşturma faaliyetleri amacıyla kullanılmıştır. QR kodlar, web sitesi ve tanıtım toplantıları ile Merzifon halkının doğa tarihi müzeleri ve Merzifon'un geçmişte ev sahipliği yaptığı doğa tarihi müzesi ile ilgili bilgi edinmesi sağlanmıştır.

1.1. Merzifon Anadolu Amerikan Koleji

Anadolu'daki Amerikan kolejleri Amerikan Board Protestan misyonu kapsamında; Osmanlı İmparatorluğu içindeki gençlerin, kendi kendilerine yetmelerinin sağlanması ve kendi geleceklerini belirleme arzusunu güçlendirerek bu alanda hizmet edecek Protestan bakış açısına sahip olarak yetiştirilmesi gerekçesiyle İstanbul, İzmir, Merzifon, Antep, Harput, Tarsus, Maraş, Van, Beyrut, Kudüs, Kahire, Tahran gibi stratejik merkezlerde kurulmuşlardır (Aşık 2017).

Amerikan Board'un İstanbul'da faaliyet gösteren ilahiyat okulu 1864'te, kız okulu ise 1865'te dış dünyaya daha kapalı olduğu ve önemli ticaret

yolları üzerinde bulunması gerekçesiyle önemli bir Hristiyan Ermeni nüfusu barındıran Merzifon'a taşınmıştır (Dilşen 2004). 1880'de İlahiyat okulunun fen edebiyat konularına ağırlık veren hazırlık kısmına teoloji ile ilgilenmeyen birçok öğrencinin yönelmesi üzerine ilahiyat okulu bünyesinden fen-edebiyat alanlarının ayrılmasına karar verilerek Merzifon Lisesi (Marsovan High School) 1881'de kurulmuştur (Maksudyan 2013). 1881 yılında açılan lise, daha sonra yapılan çalışmalarla seviyesi yükseltılarak koleje dönüştürülmüş ve Anadolu Koleji 8 Eylül 1886'da eğitime 8 öğrenci ile başlamıştır. Okul, Merzifon Anadolu Koleji ismini almış ve 1912 yılına kadar görevde kalacak -1867 yılında eşi ile birlikte Merzifon'a gelen- Charles Chapin Tracy okulun ilk yöneticisi olmuştur. Okulun kadrosu, Rum, Ermeni ve Amerikalı öğretmenlerden oluşmaktaydı (Aşık 2017). Şekil 1'de kolejin o yıllardaki fotoğrafı yer almaktadır.

Şekil 1. Merzifon Anadolu Koleji Batı cephesi (arka planda Akdağ ile görünümü) ve kolej lojman binaları (Salt Araştırma Anadolu Koleji Merzifon Arşivi 2020a)

Kolejdeki eğitim faaliyetleri o dönemin şartlarına göre oldukça ilerideydi. Amerikan Board okulları o dönemdeki diğer Müslüman ve azınlık okulları ile karşılaştırıldığında hem kullanılan araç-gereç ve öğretim materyalleri (geometrik şekiller, okuma kartları, deney malzemeleri, kitaplar vb.) hem de öğretim yöntem ve teknikleri bakımından çok daha gelişmiş bir yaklaşımı benimsemekteydi. Kurumlarda özel öğrenim gereksinimi duyan öğrenciler, görme ve işitme engelli öğrenciler için bile birçok olanak sağlanmıştı (Kocabaşoğlu 1989, 35). 70 kişilik korosunun ve 30 kişilik orkestrasının konserlerini dinlemeye Merzifon halkı da giderdi. Merzifon ve Merzifon çevresinin biyolojik çeşitliliği nedeniyle British Museum'la görüşmeler yapılmış ve tarihi eserlerin ortaya çıkarılması için arkeoloji kulüpleri kurulmuştu (McGrew 2015). Kolej bünyesindeki daha ileriki bölümlerde ayrıntılı değinilecek olan doğa tarihi müzesinde 7.000'den fazla türde örnek sergileniyordu.

1893 yılından itibaren İhtilalcı Ermeni teşkilatlanmasına Merzifon Anadolu Koleji de

dâhil olmaya başlamış, kolejin kapısına sultanın devrilmesine yönelik bildiri asılmış (Açıkses 1999, 5) ve iki öğretmen, idamla yargılanmıştır (Maksudyan 2013). İttihat ve Terakki Hükümeti; okul binalarına, askeri hastane olarak kullanılmak üzere 10 Mayıs 1916'da el koymuştur ve okul kapatılmıştır. 1923 yılında yeni bir arayışa giren ve uygun ortamı Selanik'te bulan Amerikan Board, ilk öğrencilerini 23 Ocak 1924 yılında mülteciler kamplarından kabul etmeye başlamıştır. Merzifon'da ise 1936-1937 senesinde lise dengi eğitim vermek üzere açılan kız okulu 1939 senesinde tekrar kapatılıp 1950-1951 senelerinde astsubay hazırlama okulu olarak 11 sene eğitim faaliyetinde bulunduktan sonra 1962 senesinde kapatılmıştır (Aşık 2017). Ayrıca belli bir süre tütün deposu olarak kullanılmıştır. Kütüphane ve müze binasında ise; 19 Mayıs Üniversitesine bağlı bir meslek yüksekokulu açıldıktan sonra okul, Amasya Üniversitesine devredilmiştir. Daha sonrasında ana bina değerlendirilerek fen lisesi haline getirilmiştir ve hâlâ Merzifon Fen Lisesi adıyla eğitim hizmeti vermeye devam etmektedir.

1.2. Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinin Kurucusu: J.J. Manissadjian

Katharina Klein isimli Alman bir annenin ve Barsam Ağa isimli Ermeni bir babanın oğlu olan Ohannes Agop Manisacıyan, 1862 yılında Tokat Niksar'da doğmuştur (Fotoğrafı Şekil 2'de görülebilir). Kolej eğitimini Gaziantep'te yer alan Merkezi Türkiye Kolejinin "Beşeri Bilimler" bölümünü 1883'te tamamlayan Manisacıyan, Berlin Üniversitesinde 1905-1906'da American Board'dan destek alarak master derecesi bitirmiş, Charles Tracy'nin okuldaki doğa bilimleri eğitimi açığını kapatmak adına bulduğu burs ve fonlar ile eğitimine devam etmiştir (Alçitepe ve Alçitepe 2019).

Şekil 2. Manisacıyan'ın kolej albümünde yer alan fotoğrafı (Salt Araştırma Anadolu Koleji Merzifon Arşivi 2020b)

Berlin'de okuduğu sırada entomolog Dr. Otto Staudinger ile çalışırken gezilerde yeni böcek türleri keşfetmiş ve kendi ismi ile akademik dergilerde basılmasını sağlamıştır. Asıl çalışma alanı botanik olan Manisacıyan eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu Kolejinin eğitim kadrosuna katılmıştır.

Manisacıyan Anadolu Koleji öğretmeni olarak Merzifon'da yaşadığı sırada elde ettiği numuneleri tanımlanması için yurt dışına göndererek bilim insanları tarafından daha önce araştırılmamış ya da hakkında pek çok şey bilinmeyen bitki ve böcek türlerinin tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca özellikle Amasya lalesi olarak anılan ve nadir bir bitki olan *Tulipa spengeri* soğanlarını ünlü tedarikçi G. G. Van Tubergen'e (1895-1914, Hollanda) gönderdiği bilinmektedir (SALT Araştırma 2016).

Botanikte ileri düzey çalışmalar sergilemiş ve dünyadaki farklı herbarium koleksiyonlarında endemik bitkilerin korunmasına katkı sağlamıştır. Bu nedenle keşfettiği bitkilerden bazılarını kendi ismi verilmiştir (*Cholcihum manissadjianii*, *Merendera manissadjiani*, *Iris manissadjiani*, *Freyn* ve *Silene Manissadjiana Freyn*). Böcek türlerinin tanımlanması kapsamındaki çalışmalarına devam etmesiyle de adı bir kelebek türüne isim olarak verilmiştir (*Axiopoenia Manissadjiani*) (Göçmengil 2019). Şekil 3'te Manisacıyan, müzenin herbarium bölümünde öğrencilerle birlikte görünmektedir. Arkada ise jeolojik zamanlar çizelgesinin asılı olduğu görülebilir.

Şekil 3. Manisacıyan öğrencileri ile birlikte müzede, Merzifon, Tarihi Bilinmiyor (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Araştırma 2016)

Çok yönlü bir bilim insanı olan Manisacıyan'ın Türk dili eğitimi ile ilgili de bir kitabı bulunmaktadır. Almanya'da kaldığı süreçte vermiş olduğu Osmanlıca-Türkçe derslerinden yola çıkarak yazdığı Mürşid-i Lisan-ı Osmanî, 1893 yılında basılmış olan bir gramer kitabıdır. Eserde, Türkçe öğretimini alfabe ve dil bilgisi çeviri yöntemlerine yer vermiştir. Kitapta insanların öğrendiklerini pekiştirebilmesi için dil kullanımına yönelik günlük konuşmalar şeklinde alıştırmalara yer verilmiştir (İlker 2017).

Merzifon Anadolu Kolejinde öğretmenlik yaptığı sırada Sivas, Kayseri, Malatya, Adana, Maraş, Van, Diyarbakır ve Gaziantep'te kimi zaman öğrencileri de dâhil edecek şekilde birçok arazi incelemesi gerçekleştirmiştir (Göçmengil 2019). Bu gezilerde topladığı birçok canlı örneğinin okulda sergilenmesi için ayrılan alan yetersiz kalınca; bir müze-kütüphane binasının inşaatı ve düzenlenmesi gerekmiş, Anadolu'daki önemli doğa tarihi müzelerinden Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinin de adımları böylece atılmıştır. 1915 yılında Merzifon'da Ermeni olaylarının patlak vermesi sonucu kolej öğretmenlerinden Ermeni kökenli olanların Merzifon'dan ayrılması gerekmiştir. Manisacıyan, bunun üzerine Göynücek'teki Alman koloni çiftliğinde yaşamaya başlamıştır. 1. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 1917-1918 yılları arasında Manisacıyan Merzifon Anadolu Kolejine dönerek müzenin kataloğunu oluşturmaya başlamıştır. Kasım 1918'de kataloğu bitirerek akabinde bir süre daha Türkiye'de kaldıktan sonra en önemli çalışmalarını geride bırakmış olmanın hüznüyle Amerika'ya yerleşmiş ve doğa bilimleri alanında çalışmaya da son vermiştir. Amerika'da hayatının geri kalanına dair pek fazla ayrıntı bilinmemekle birlikte arşivci ve harita uzmanı olarak geçiren Manisacıyan'ın üzerinde, Anadolu'dan ve çalışmalarından ayrılmanın olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir (Alçitepe ve Alçitepe 2019). Manisacıyan 1942 yılında, 80 yaşındayken Amerika'da Wayne'da vefat etmiş ve Michigan'da defnedilmiştir (İlker 2017).

1.3. Merzifon Anadolu Amerikan Koleji Doğa Tarihi Müzesi

Manisacıyan ve kolej öğrencilerinin elinde bulunan numunelerin (mineral, fosil, böcek, kelebek, bitki, kuş, hayvan vb.) sayılarının zamanla artması ile bir koleksiyon oluşmuş ve bu koleksiyonun sabit bir yerde durması ihtiyacının yanı sıra, artan kitap sayısından dolayı Anadolu Koleji içerisinde kütüphane-müze kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 1910'da inşaat çalışmalarına başlanmıştır. 1913 yılının sonunda bulunan fonlar ve kolej öğrencilerinin gerek derneklere yaptığı bağışlar gerekse bizzat inşaatta çalışması dolayısıyla kütüphane-müze açılmıştır (Annual Report for Marsovan Station 1913). Şekil 4'te bina inşaatının, Şekil 5'te ise müze binasının inşaat sonrası halinin görüntüleri yer almaktadır. Fotoğrafta öğrencilerin müze binası inşaatının çatısındaki pankartla bağış için yardım istedikleri (Anadolu Kolejinin öğrenci ve arkadaşları, bu müzenin bitmesine yardım ettikleri) görülmektedir.

Şekil 4. Yapım aşamasındaki kütüphane-müze binası (United Church of Christ 1912, Salt Araştırma, Anadolu Koleji, Merzifon Arşivi)

Şekil 5. Yapımı tamamlanan kütüphane-müze binası (United Church of Christ Salt Araştırma, Anadolu Koleji, Merzifon Arşivi tarihsiz)

Binada 2 tanesi alt katta, 2 tanesi üst katta olmak üzere toplam 4 derslik vardır. Alt katında yönetim odası, orta katta kütüphane üst katta ise müze, doğa bilimleri sınıfı, konferans salonu, küratör Manisacıyan'ın odası ve Manisacıyan'a ait laboratuvarlar bulunmaktadır (SALT araştırma 2020).

Prof. Manisacıyan açılan bu müzenin ulusal bir doğa tarihi müzesi olması için girişimlerde bulunmuştur. Basın yoluyla da farklı kurum ve kişilerle örnek takas ederek bağışlarına açık olduklarını duyurmuştur (Göçmengil 2019) ve bu çağrısı da yanıtızsız kalmamıştır. Münih'te lise öğretmeni olan L. Wendl ve Bretten Baden'den Prof. F. Forster örnek gönderen kişiler arasındadır. Müze koleksiyonunda; Brezilya, Suriye, Japonya, Rusya, A.B.D, Afrika gibi dünyanın pek çok farklı bölgesinden numunenin bulunduğu görülmüştür.

Kolej mezunlarından ünlü bir kimyager ve kayaç, mineral ve fosil koleksiyoncusu olan Ara Dildilian kolej ve kolejde yer alan canlı örnekleri ile ilgili şunları söylemiştir:

“Gerçekten iyi bir kolejdi; konserleri, dersleri, müzesiyle iyi bir topluluk havası vardı. Evet, küçük bir çocuktum, ama komşumuz Dr. Manissadjian oldukça etkileyici bir bilim adamıydı. Müzenin küratörlüğünü yapıyordu. Belki de mineral, kaya, antika, artık ne dersen, tüm bunlara onun sayesinde merak sarmışım. Zamanımın çoğunu müzede, onun fosil koleksiyonlarıyla ve bitki koleksiyonlarıyla geçirirdim.” (Boş Alanlar Sergisi 2016).

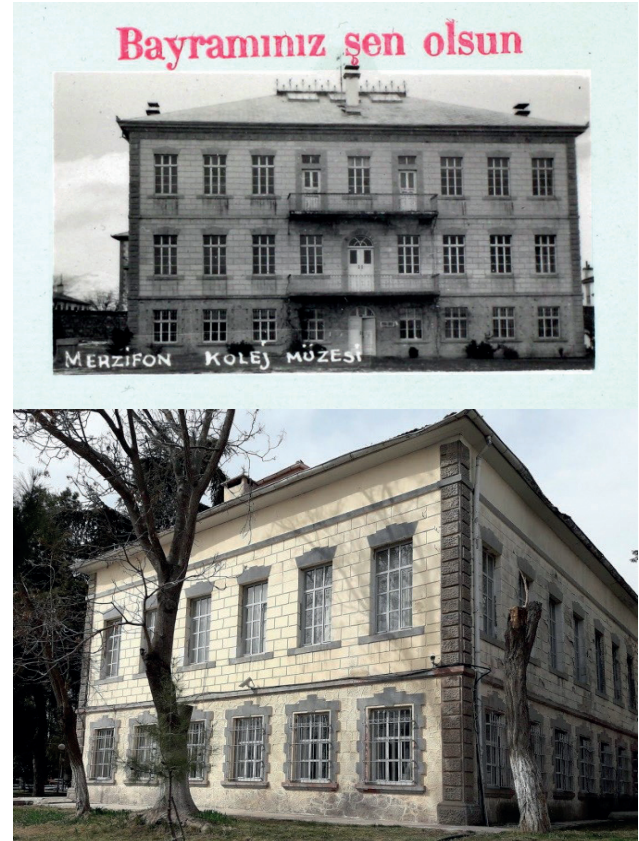
Kolej müdürü George E. White ise Charles Chapin Tracy ile ilgili kitabında Manisacıyan ve kolejin doğa tarihi müzesi ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

“Profesör Manissadjian’ın son derece becerikli ve bilimsel yönetimi altında, ayrıntılı biçimde sınıflandırılmış ve sergilenmek üzere düzenlenmiş yedi binden fazla numuneden oluşan bir koleksiyona ulaştı. Son döneminde haftanın iki günü halka açık olan müzeye, öğleden sonra kolej dışından gelen günlük ziyaretçi sayısı genellikle günlük yüz kişiyi buluyordu. Müzede oluşturulan bu düzenli sunumun eğitsel ve fikrîsel değeri bir hayli yüksekti.” (White 1918).

Görüldüğü gibi Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesi sadece kolej öğrencilerinin değil, sahip olduğu muazzam içerikle Merzifon’un yerel halkının da ilgisini çekmiştir. Ermeni olaylarının patlak vermesi sonucu Ohannes Agop Manisacıyan, öğretmenlikten ayrıldıktan sonra da varlığını sürdüren müze içeriği 1917-1918 yıllarında Manisacıyan’ın müze numunelerini ayrıntılı bir biçimde anlattığı müze kataloğunda kayıtlı hale getirilerek ebediyete kavuşmuştur. 1937’de Amerikan Board Merzifon İstasyonundaki faaliyetlerini durdurma kararı almış ve 1939 yılında Merzifon Anadolu Koleji kapatılınca müze içeriğinin bir kısmı (Toplam 66 kutu ve 4 ton numune) kolejin kardeş kurumu olan Tarsus Amerikan Koleji’ne gönderilmiştir. Herbaryum örneklerinin bir kısmı bilinmeyen bir tarihte Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne oradan da Ankara Üniversitesine gönderilmiştir. Taşınamayacak kadar ağır olan doldurulmuş ayı ve benzeri örnekler ise Merzifon Ortaokuluna bağışlanmıştır (Merzifon Station Annual Report 1939). Merzifon’da ortaokula bırakılan bu örneklerden hiçbiri sağlam biçimde günümüze ulaşamamıştır, akıbetleri hakkında bir bilgi yoktur. 800 kitaptan ise 200 tanesi Dr. J. K. Birge’ye Misyon Türkçe Kütüphanesi için gönderilmiş, kalan 600 tanesi ise Merzifon Halk Evi kütüphanesine bağışlanmıştır (Merzifon Station Annual Report 1939) Bu kitaplardan sadece 3 tanesi günümüzde Merzifon İlçe Halk Kütüphanesinde erişilebilecek biçimde yer almaktadır. Geri

kalan kitapların akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır. Görüleceği üzere Merzifon’da bırakılan müze-kütüphane numunelerinin çok çok azı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Bina 1940’ta meydana gelen bir yangında tahrip olmuş ve doğa tarihi müzesi olarak kullanılan üst kat yok olmuştur (Alçitepe ve Alçitepe 2019) Restorasyon sonraki fotoğraflarda da (Şekil 6) durum görülebilir.

Şekil 6. Merzifon Anadolu Koleji Müze-Kütüphane Binasının yangından önceki ve restorasyon işleminden sonraki durumu (SALT araştırma 2020c)

Tarsus Amerikan Koleji’ne gönderilen numunelerin ise bir kısmı 1960’lı yıllarda Robert Koleji’ne gönderilmiş, aralarında fosil ve minerallerin bulunduğu bir takım numune ise 2006’da St. Joseph Lisesi tarafından satın alınmıştır (Alçitepe ve Alçitepe 2019, 95). Bu materyaller Robert Koleji ve St. Joseph Koleji içerisindeki diğer materyallerle karışık durumda olduğundan hangisinin Merzifon Anadolu Koleji’nden geldiğini tespit etmek imkânsız gibi görünmektedir. Kalan numunelerin bir çoğunun etiketleri kaybolduğundan, kolej yetkililerinin tekrar envanter çalışması yapması gerekmiş ve Merzifon’dan gelen iki dolap ve içinde mineral ve fosil örnekleri ile Manisacıyan’ın el yazması bazı mineral etiketlerine ulaşılabilmiştir. Günümüzde bu içerik Tarsus Amerikan Koleji Doğa Bilimleri Araştırma Merkezi olarak kullanılan Sadık Paşa Konağı içerisinde özel ziyaretçilere

sergilenmeye başlamıştır. Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinden gelen örnekler tarafımızdan incelenmiş olup, yaptığımız ziyarette çektiğimiz fotoğraflar Şekil 7’de görülebilir.

Şekil 7. Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinin orijinal dolapları ile Tarsus Sadık Paşa Konağındaki numuneleri

Müzenin ilerleyen zamanlarda halka açılacağı, Tarsus Amerikan Koleji müdür yardımcısı Dr. Duygu Gülev tarafından tarafımıza iletilmiştir. Dr. Duygu Gülev Tarsus Amerikan Koleji Doğa Bilimleri Araştırma Merkezinin yöneticisi olup görüşmelerimizde kendisinden yazılı ve sözlü bilgi alınmıştır (Gülev, Kişisel Görüşme, Aralık 2019). Kendisi Prof. Dr. Nurdan İnan’ın fosil ve mineral koleksiyonu ile birlikte Manissadjian koleksiyonunun da sergileneceğini belirtmiştir.

Doğa tarihi müzesinin envanterleri, okulun kapanmasıyla dağılmış olsa da, 2015’te SALT araştırma tarafından gerçekleştirilen sergi araştırmaları sırasında Profesör Manisacıyan tarafından yazılmış, Catalogue of the Museum of Anatolia College (Anadolu Koleji Müzesi Kataloğu) ortaya çıkarılmıştır. Bu katalogta, Manisacıyan’ın 1917-1918 yılında oluşturduğu müze envanterinin; Merzifon Anadolu Koleji Müzesi vitrinlerdeki her bir nesnenin; numara, İngilizce ve bilimsel ad, menşe, takas ve alım değeri ya da tahnit bedelleriyle dizgelenmiş kaydı bulunmaktadır (Göçmengil 2019). Koleksiyonda 7.000 bitki ve hayvan, 2500 böcek ve kelebek, 1.100 fosil, 900 mineral ve kaya, 50 yumuşakça, 70 kuş ve 40 memeli ve büyük hayvan örneği bulunduğu katalogta belirtilmiştir. Ayrıca katalog, müze küratörü Manisacıyan’ın ilgisini çeken mineraloji gibi dönemin bilimsel konularını ve müzeye bağış yapan öğrenciler ile bilim insanlarının adlarını içermektedir.

Bu çalışmada Manisacıyan’ın (1918) yazdığı katalogdan; Merzifon ve çevresinden elde edilip müzede sergilenen numuneler listelenmiş ve Merzifon’un doğa tarihi bakımından incelenmiştir. Ayrıca Tarsus Amerikan Koleji doğa bilimleri araştırma merkezi bünyesinde korunan Merzifon Anadolu Koleji müze örnekleri de ziyaret edilmiş ve dönüşte Merzifon halkına yönelik müze ile ilgili bilgilendirme amaçlı faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu amaçla bir web sitesi ve insanların bu web sitesine erişim sağlayabileceği bir QR kod oluşturulmuştur. QR kod Şekil 8’de görülebilir.

Şekil 8. Çalışma kapsamında oluşturulan örnek QR kod

Merzifon’un kayıp doğa tarihi ve Merzifon’da geçmişte yer alan Doğa tarihi müzesi ile ilgili bilinçlendirme amaçlı, okulumuzda sınıflara sunum yapılmış ve internet sitesinin QR kodunun bulunduğu afişler, müzedeki örneklere ait fotoğraflarla birlikte okulumuzun panolarına asılmıştır. Okulumuzda velilerin de katılabildiği etkinliklerde sunumlar yapılarak bilgilendirme çalışmalarına devam edilmiş, sadece öğrenci kesimi değil Merzifon halkı da bilinçlendirilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Araştırmamızda Osmanlı zamanında kurulmuş olan Merzifon Anadolu Amerikan Koleji Doğa Tarihi Müzesi temel alınarak Prof. Manisacıyan tarafından yazılmış katalogdaki Merzifon ve Merzifon çevresinde bulunan canlılar listelenmiştir. Araştırma kapsamında müzeden gönderilen numune örneklerinin bir kısmını görmek için Tarsus Amerikan Kolejine gidilmiş ve yerinde incelemelerde bulunulmuştur. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda halkı bilinçlendirme amaçlı sunumlar yapılmış, afişler hazırlanmış ve internet sitesi kurulmuştur. Kurulan internet sitesi yayımlandıktan sonra atılan yorumlardan yola çıkılarak siteye eklemeler yapılmıştır.

3. BULGULAR

Elde ettiğimiz verilere göre, Merzifon Anadolu Kolejinde Manisacıyan, öğretmenler, öğrenciler ve gönüllü bağışçıların da yardımıyla kurulan doğa tarihi müzesi, sadece kendi öğrencilerine olan getirisine ek olarak halkın da müzeye olan ilgisiyle bölgenin önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Kurulan bina sadece müze olarak değil, kütüphane, derslik, idari birimlerin bulunduğu bir ek bina işlevi görmüştür.

Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesi

hakkında kapsamlı bir bilgi edinmemizi sağlayan Prof. Manisacıyan (1918) tarafından yazılmış olan katalogta dört ayaklılar, kuşlar, hayvan iskeletleri, alkol içinde hayvan örnekleri, deniz kabukları ve mercanlar, mineraller, herbaryumlar, yumurtalar, böcekler, kelebekler, odun örnekleri ve fosiller yer almaktadır.

Merzifon Anadolu Koleji müzesinin kataloğundan elde edildiği şekliyle Merzifon ve çevresinden elde edilen numunelerin katalogdaki sayfa numarası, yer aldığı kutu ve tür adları Çizelge 1'de görülebilir.

Çizelge 1. Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinin Merzifon ve çevresinden gelen numuneleri

SAYFA	NUMUNE NUMARASI	İSİM	TÜR	ALINAN YER
8	13	Vahşi Kedi	<i>Felis catus Ferus L.</i>	Tavşan Dağı
8	16	Kurt	<i>Canis lupus L.</i>	Tavşan Dağı
8	17	Çakal	<i>Canis aureus Boiss</i>	Tavşan Dağı
8	18	Tilki	<i>Vulpes vulgaris L.</i>	Tavşan Dağı
10	21	Kokarca	<i>Putorius foetidus Gray</i>	Merzifon
10	22	Su samuru	<i>Lutra vulgaris Exrl.</i>	Yeşil ırmak
10	23	Porsuk	<i>Meles taxus Pall.</i>	Merzifon
10	27	Arap tavşanı	<i>Dipus aegypticus Hemher</i>	Merzifon
16	41	Puhu kuşu	<i>Bubo maximus Sibb.</i>	Merzifon
18	52	Tepeli guguk	<i>Coccytes glandarius L.</i>	Merzifon
18	54	Anı kuşu	<i>Merops apiaster L.</i>	Merzifon
18	54	Gökkuzgun	<i>Coracias garrula L.</i>	Merzifon
18	55	İbibik	<i>Upupo epops L.</i>	Merzifon
18	56	Gökmar ağaçkakanı	<i>Dendrocopus major L.</i>	Merzifon
18	57	Kara sağan (Ebabil)	<i>Cypsela apus Illig</i>	Merzifon
20	78	Ağaç serçesi	<i>Passer montanus L.</i>	Merzifon
20	80	Bayağı sarıasma	<i>Oriolus oriolus L.</i>	Merzifon
20	82	Siğircık kuşu	<i>Sturnus vulgaris L.</i>	Merzifon
20	83	Hırlayan filinta cennetkuşu	<i>Ptiloris intercedens</i>	Merzifon
20	84	Saksağan	<i>Pica pica L.</i>	Merzifon
20	85	Karga	<i>Corvus cornix L.</i>	Merzifon
20	86	Cırtlak baykuş	<i>Nyctale funerae Bp.</i>	Merzifon
20	87	Kulaklı orman baykuşu	<i>Otus vulgaris Flem.</i>	Merzifon
20	88	Kızıl çaylak	<i>Milvus regalis Cw.</i>	Merzifon
20	89	Şahin	<i>Buteo vulgaris Bechst.</i>	Merzifon
22	90	Doğan	<i>Falco lanarius Pall.</i>	Merzifon
22	91	Atmaca	<i>Falco subbuteo L.</i>	Merzifon
22	92	Kerkenez	<i>Tinnunculus aladarius Gray</i>	Merzifon
22	93	Kerkenez	<i>Tinnunculus cenchriss Namm.</i>	Merzifon
22	94	Gökçe güvercin	<i>Columba oenas S.</i>	Merzifon
22	100	Avrasya çulluğu	<i>Scolopax rusticola L.</i>	Tavşan Dağı
28	142	Yılan derileri	-	Merzifon
32	166	Adamotu kökü	<i>Mandragora officinalis L.</i>	Merzifon
42	261	Kara salyangozu	<i>Bulimus detritus</i>	Merzifon
	262	Kara salyangozu	<i>Bulimus tournefortianus Fer.</i>	

Çizelge 1. Merzifon Anadolu Koleji Doğa Tarihi Müzesinin Merzifon ve çevresinden gelen numuneleri (Çizelgenin devamı)

SAYFA	NUMUNE NUMARASI	İSİM	TÜR	ALINAN YER
44	266	Bahçe salyangozu	<i>Helix pomatia</i> L.	Merzifon
44	268	Bahçe salyangozu	<i>Helix pathetica</i> Parr.	Merzifon
44	278	Çalı salyangozu	<i>Helix carrascaloides</i> Bzb.	Merzifon
48	310	Arap tavşanı	<i>Dipus aegypticus</i> Hempr.	Merzifon
48	311/313	İçinde yılan bulunan 3 şişe	-	Merzifon
50	314	Yeşil kertenkele	<i>Lacerta viridis</i> Gessn.	Merzifon
50	315	Dikenli kertenkele	<i>Stellio vulgaris</i> Satr.	Merzifon
50	316	Çevik kertenkele	<i>Lacerta agilis</i> , etc.	Merzifon
52	329	Tatlısu yengeci	<i>Telphusa fluviatilis</i> Belon.	Merzifon
52	334	Kırkayaklar	sülükler vb-	Merzifon
54	405	(2) Baykuş yumurtası	-	Merzifon
54	410	(6) Serçe yuvası	<i>Passer domesticus</i> L.	Merzifon
54	414	(6)Küçük karga	<i>Monedula purrium</i> Brehm	Merzifon
54	415	(2)Karga	<i>Corvus cornix</i> S.	Merzifon
54	416	(8)Tavuk	<i>Gallus domesticus</i> L.	Merzifon
54	417	(4)Vahşi Hindi	<i>Meleagris galloparo</i> L.	Merzifon
56	441	(2) Yılan	-	Merzifon
64	475	Çam ağacı	<i>Pinus pontica</i> C. Koch.	Tavşan Dağı
64	491	Karaağaç	<i>Ulmus montana</i> Lm.	Merzifon
66	505	Yaban elması	<i>Pirus malus dasyphylla</i> Desf.	Tavşan Dağı
66	517	Yalancı akasya	<i>Robinia pseudacacia</i> L.	Merzifon
66	519	Adi şimşir	<i>Buxus sempervirens</i> L.	Merzifon
68	528	Gümüşü ihlamur	<i>Tilia argentea</i> Desf.	Merzifon
68	535	Adi dişbudak	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	Tavşan Dağı
68	538	Hünnap	<i>Zizyphus vulgaris</i> L.	Merzifon
101	-	(13 Türden 12 kutuda 20 Adet) Fossil (Tebeşir Dönemi)	-	Merzifon
144	-	Ağaç gövdesi fosili	-	Çeltik yakınındaki kömür madeninden (Merzifon)

Müze kataloğunda Merzifon ve çevresine ait numunelerin birçok farklı bitki ve hayvana ait olduğu, bunun yanında yılan türlerine ait korunmuş örneklerle birlikte, bir adet ağaç gövdesi fosili ve 20 adet Tebeşir Dönemi'ne ait 13 farklı türden fosile Merzifon çevresinden erişildiği görülmektedir. Katalogda bu fosillerin türleri hakkında bilgi ne yazık ki yer almamaktadır. Merzifon çevresinde Tebeşir Dönemi'ne ait buluntular; o dönemde henüz kara parçası olmayan Merzifon'da Tetis Denizi'nde yaşayan omurgasızlara ait fosillerin bu bölgeden de bulunabildiğini göstermektedir. Toplamda ise 8 farklı türde memeli, 24 farklı kuş türü, 5 salyangoz türü, 3 sürüngen türü, 1 kabuklu, 1 eklem bacaklı, 8 bitki ve 14 farklı türe ait fosilin Merzifon ve çevresinden müzeye getirilerek sergilendiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen canlılardan kuş türlerinin oldukça farklı oluşu, bu bölgenin kuş türleri açısından geçmişte oldukça zengin olduğuna dair ipuçları vermektedir.

Katalog incelendiğinde sadece Merzifon

ve çevresinin değil, dünyanın daha birçok bölgesinin biyolojik çeşitliliği hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Katalogda ayrıyeten farklı kristal türleri hakkında güncel bilgilerden, egzotik bitkilerin ve farklı hayvanların yaşam alanlarından, soyları tükenmiş olan mamutlardan bahsedilmektedir. Katalogda yer alan kurt ve tilki gibi canlılar günümüzde de bölgede varlığını sürdürmektedir (Anonim 2012, Selçuk ve Kefelioğlu 2020). Arıkuşu, gökkuzgun, ağaç serçesi, saksağan, kulaklı orman baykuşu, şahin ve kerkenez gibi kuş türleri günümüzde de gözlemlenebilmektedir (Bkz. www.trakus.org kuş gözlemleri kayıtları). Benzer şekilde bazı kertenkele türleri de bölgede halen bulunmaktadır (Şahin ve Afşar 2018).

Araştırma kapsamında yaptığımız bilinçlendirme çalışmaları sonucunda aldığımız tepkilere değinilecek olursa; insanların genel olarak Merzifon'da bir Doğa Tarihi Müzesi olduğunu bilmediklerini, bilenlerin ise kapsamlı bir bilgiye sahip olmadıklarını göstermiştir. Sunumlar ve afiş

çalışmaları sonrasında projemizi sunduğumuz ilk kişilerden biri olan T.B. den aldığımız yorum diğer katılımcıların fikirlerini de özetlemektedir: *“Merzifon’da bir Doğa Tarih Müzesi olduğunu bilmiyordum, o binanın geçmişini ve günümüzde de kullanıldığını öğrenmek beni şaşırttı. Böyle bilgilerin bilinmemesi gerçekten çok üzücü; özellikle de yeni nesle bu tarz bilgileri bizim aktarmamız gerekirken onların bize aktarması.”* Araştırmamızın bir kesitini içeren internet sitemiz hakkında G.Ç. ise şu şekilde yorumda bulundu: *“İnternet siteniz eksiklikler içeriyor, anlattığınız bilgilerin gerçekten küçük bir kısmını içeriyor ve resimler az.”* Katılımcıların bu görüşleri ışığında yeni düzenlemelerle internet sitesinin geliştirilmesi gerektiği ve daha geniş çaplı bilgilendirme çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Doğa tarihi müzeleri, çeşitli hayvan ve bitki kalıntılarının sergilenmesi ve saklanması için en uygun ortamdır. Osmanlı zamanında da hem halkı

bilinçlendirmek, hem de farklı koleksiyonlara ev sahipliği yapması açısından birkaç tane doğa tarihi müzesi kurulmuştur. Araştırmamızda temel aldığımız Merzifon Anadolu Amerikan Koleji Doğa Tarihi Müzesi bulunduğu dönemin şartlarına göre daha üst düzeyde çalışmalar sergilemiş, sadece yurt içinden gelen örneklerle değil, yurt dışından gelmiş birçok örneğe de ev sahipliği yaparak bulunduğu bölgenin önemini arttırmıştır. Çalışmamız, Merzifon’da doğanın geçmişteki ile benzer canlılara şu anda da sahiplik ettiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca küçük çaplı olarak başlatılan doğa tarihi müzesi ile ilgili bilgilendirme çalışmamız, sunumlarımıza katılan kişilerin bu müze hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını göstermiştir. İleriki çalışmalarda Merzifon’dan başka bölgelere dağılan müze numunelerinin akıbeti daha ayrıntılı bir biçimde incelenebilir. Öğrencilerin işledikleri konuya paralel olarak doğa tarihi müzelerine geziler düzenlenebilir böylece öğrencilerin derslere olan ilgilerinin artması sağlanabilir. Sadece öğrenci kesiminden ziyade, doğa tarihi müzelerinin daha da yaygınlaşması halkın da bilinçlenmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Açıkses, E. (1999). “Merzifon- Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”. 13. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitapçığı, 1-9.
- Alçitepe, E., Alçitepe, G. (2019). Anadolu’nun Kaybolan Renklerinden Bir Doğa Bilimci: J. J. Manissajian: Paros Yayıncılık. İstanbul-Türkiye.
- Annual Report for Marsovan Station (1913). Annual Report for Marsovan Station 1912-1913, SALT araştırma, ABCFM, United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/42922?locale=tr>. Son erişim tarihi: 03.04.2020.
- Anonim (2012). Tilki Merzifon Yedikır Gözlemi. Tramem. Erişim adresi: <http://www.tramem.org/memeliler/?fsx=2fsd115@d&idx=3746#.X2j1EmgzY2y>. Son erişim tarihi: 20.09.2020.
- Aşık, D. (2017). Merzifon Anadolu Koleji Anatolia College. Erişim adresi: <https://danyalasik.wordpress.com/2017/05/21/merzifon-anadolu-koleji-anatolia-college>. Son erişim tarihi: 30.01.2019.
- Aytek, A. A. (2019). Doğa Tarihi Müzeciği. Erişim adresi: <https://www.biyologlar.com/doga-tarihi-muzeciligi>. Son erişim tarihi: 30.01.2019.
- Boş Alanlar Sergisi Broşürü (2016). 6 Nisan-5 Haziran 2016 SALT Galata. Erişim adresi: <https://saltonline.org/media/files/bos-alanlar-sergi-brosuru-1.pdf>. Son erişim tarihi: 10.11.2019.
- Demirsoy, A. (1996). “Uygurlık Yolunda Önemli Bir Adım; Doğa Tarihi Müzeleri”. Bilim ve Teknik Dergisi, 346:64-69.
- Dilşen, E. (2004). “Merzifon’da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2004-2005:11-39.
- Göçmengil, G. (2019). “Merzifon Anadolu Koleji Müzesinin Tarihsel Gelişimi”. Toplumsal Tarih Dergisi, 311: 65-70.
- Gülev, D. (2019). Kişisel görüşme (12.12.2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir).
- İleri, N., Selçuk, S. (2019). “Tasniften teşhire Ormanlı’dan Cumhuriyet’e Doğa Tarihi Müzeleri”. Toplumsal Tarih Dergisi, 311: 32-33.
- İlker, A. (2017). “Johannes Jacob Manissadjian’in “Mürşid-İ Lisan-İ Osmanî” Sinde Gramerin Sonundaki “Vocabular” “. III. Uluslararası Sözlükbilimi sempozyumu bildiri kitabı, 70-79.
- İnan, N. (2008). “Jeolojik Miras ve Doğa Tarihi Müzeleri”. Bilim ve Teknik Dergisi, 493: 80-84.

- Kocabaşoğlu, U. (1989). Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları: İmge Kitapevi. İstanbul-Türkiye.
- McGrew, W. (2015). Educating across Cultures: Anatolia College in Turkey and Greece: Rowman&Littlefield. USA.
- Maksudyan, N., (2013). "Amerikan Kaynaklarında Merzifon Anadolu Koleji'nin Kısa Tarihçesi". KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 36:131-154.
- Manissadjian, J. J. (1918). Museum Catalog as it came from Merzifon. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/42920>. Son erişim tarihi: 02.10.2020.
- Merzifon Station Annual Report (1939). Merzifon Station Annual Report, 1938-1939, SALT araştırma, ABCFM, United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/42921>. Son erişim tarihi: 10.11.2019.
- Salt Araştırma (2016). United Church of Christ , Tarihsiz, J. J. Manissadjian öğrencileri ile birlikte müzede [Fotoğraf] Merzifon, Tarihi Bilinmiyor (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), Salt Araştırma <https://saltonline.org/tr/1364/bos-alanlar> Son erişim tarihi:11.11.2019.
- Salt Araştırma Anadolu Koleji Merzifon Arşivi (2020a). Manissadjian and Co. Basel-Zurich (1905-1906). Merzifon Anadolu Koleji Batı cephesi (arka planda Akdağ ile) görünümü ve kolej lojman binaları (Anatolia College- General view from the West, with the Akdagh (White Mountain) in the back ground - 1905 Anatolia college circle and Professors, colleges from the East-1906) [Fotoğraf] Merzifon, Salt Araştırma, Anadolu Koleji Arşivi <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/45779> Son erişim tarihi: 03.01.2020.
- Salt Araştırma (2020b).Manissadjian and Co. Basel Zurich (Tarihsiz). J. J. Manissadjian (Professors and teachers of Anatolia College) [Fotoğraf] Merzifon, (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), Salt Araştırma. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/45774> Son erişim tarihi:11.11.2019
- Salt Araştırma (2020c). Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin kütüphane-müze binası (tarihi bilinmiyor) United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Araştırma <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/45825>.
- Selçuk, A. Y., Kefelioğlu, H. (2020). "Samsun, Amasya, Tokat ve Eskişehir İlleri Memeli Faunası ve Türlerin Koruma Statüleri". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi, 23(2): 379-387.
- Şahin, M. K., Afşar, M. (2018). "Evaluation of The Reptilian Fauna in Amasya Province, Turkey with New Locality Records". Gazi University Journal of Science, 31(4):1007-1020.
- United Church of Christ (Tarihsiz). Yapımı tamamlanan kütüphane-müze binası (New Library - Museum, Marsovan) [Fotoğraf] (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), Salt Araştırma <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/46751> Son erişim tarihi 03.01.2020
- United Church of Christ (1910-1912). Yapım aşamasındaki kütüphane-müze binası (Merzifon: 1. Library-Museum Students Friends of Anatolia Help finish This Building, Progress of the Building-1912. 2. Breaking Ground - 1910) [Fotoğraf] Tarihi Bilinmiyor (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), Salt Araştırma <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/46749> Son erişim tarihi:11.11.2019.
- White, G. E. (1918). Charles Chapin Tracy: Missionary, Philanthropist, Educator- First President of Anatolia College-, Marsovan, Turkey: The Pilgrim Press.Boston-USA.